

Nr 122.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående anslag till nybyggnad för ett laboratorium för betongtekniska provningar vid statens provningsanstalt m. m.; given Stockholms slott den 5 mars 1943.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över handelsärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla de förslag, om vilkas avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF.

Herman Eriksson.

Utdrag av protokollet över handelsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 5 mars 1943.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, statsråden PEHRSSON-BRAMSTORP, WESTMAN, WIGFORSS, MÖLLER, SKÖLD, ERIKSSON, BERGQUIST, BAGGE, ANDERSSON, DOMÖ, ROSANDER, GJÖRES, EWERLÖF.

Efter gemensam beredning med chefen för finansdepartementet anför chefen för handelsdepartementet, statsrådet Eriksson:

I årets statsverksproposition (tionde huvudtiteln, punkt 33, och kapitalbudgeten, bil. 7, punkt 1) har Kungl. Maj:t föreslagit riksdagen att, i avbidan på särskild proposition i ämnet, till utrustning av byggnad för ett laboratorium för betongtekniska provningar vid statens provningsanstalt respektive till uppförande av samma byggnad för budgetåret 1943/44 beräkna dels ett reservationsanslag av 45,000 kronor dels ock ett investeringsanslag av 260,000 kronor. Sedan utredningen i ärendet slutförts, torde jag nu ånyo få anmäla detsamma.

I skrivelse den 28 augusti 1942 har styrelsen för statens provningsanstalt hemställt om anvisande för förenämnda ändamål av anslag å 80,000 kronor respektive 300,000 kronor. Den för laboratoriets utrustning beräknade kostnadssumman ansåge styrelsen kunna fördelas å två budgetår. För budgetåret 1943/44 erfordrades ett belopp av 45,000 kronor.

Till motivering av denna hemställan har styrelsen anfört bland annat följande.

Provningsanstaltens huvudbyggnad och en flygelbyggnad uppfördes 1919. Den byggnadstekniska avdelningen förlades jämte mekaniska avdelningen i flygelbyggnaden och erhöll en golvyta av cirka 750 m², varav ungefär 175 m² utgöres av en hall med dubbel våningshöjd försedd med travers med 10 tons lyftkraft. Denna lokal är avsedd för provning av särskilt tunga och skrymmande provföremål, såsom murväggar, bjälklag och andra större konstruktionsdelar, stora betongkulvertar och dylikt.

Den för byggnadstekniska avdelningen från början tillgängliga golvytan visade sig snart otillräcklig på grund av avdelningens snabbt växande arbetsuppgifter. Utökning av utrymmet har därför skett gång efter annan, huvudsakligen genom uppförande och tillbyggnad i ett flertal repriser av en smal envåningsbyggnad av relativt provisorisk karaktär vid sidan om flygelbyggnaden.

Första delen av envåningsbyggnaden uppfördes år 1925 med en golvyta om cirka 180 m², som helt togs i anspråk för dels ett laboratorium för provning av natursten och vägmateriel och dels ett laboratorium för värmeisoleringsprovning av väggkonstruktioner, för vilka uppgifter utrustning tidigare saknats. Den första tillbyggnaden till envåningsbyggnaden utfördes 1928 och omfattar en golvyta om 100 m² samt disponerades helt för ett brandtekniskt laboratorium, vars uppförande och utrustning till tre fjärdedelar bekostades av medel, vilka som gåva överlämnats av intresserade brandförsäkringsbolag. År 1934 utfördes en mindre tillbyggnad om 40 m² golvyta, som utnyttjades för ökat utrymme till betongtekniska provningar. 1938 slutligen utfördes tillbyggnad dels av flygelbyggnaden med en golvyta om cirka 250 m², dels av envåningsbyggnaden med cirka 105 m². Sistnämnda tillbyggnader utfördes vad flygelbyggnaden beträffar till ungefär hälften och i fråga om envåningsbyggnaden helt för medel, som ställdes till förfogande av enskilda donatorer. Det nytillkomna utrymmet har till största delen utnyttjats för det nyinrättade trätekniska laboratoriet, till vars utrustning 1939 års riksdag beviljade ett anslag av 70,000 kr.

Totala golvytan utgör sålunda för närvarande omkring 1,425 m², vartill komma cirka 150 m² i provisoriska, icke uppvärmda upplagsskjul av trä. Vart efter som på angivet sätt golvytan ökat, hava de nytillkomna lokalerna sålunda praktiskt taget helt tagits i anspråk för nytillkomna verksamhetsgrenar.

Förutom de angivna nytillkomna uppgifterna, vilka erfordrat särskilda laboratorielokaler, hava under årens lopp tillkommit ett stort antal nya arbetsuppgifter av mindre omfattning, men den väsentligaste arbetsökningen har dock berott på en fortgående ökning av mer eller mindre standardiserade provningar inom de verksamhetsgrenar, som redan från början ingått i avdelningens arbetsuppgifter. Hur avdelningens inkomster från provningsupdrag samt personalantal och golvyta ökat från 1920, då avdelningen inflyttade i de då nya lokalerna i flygelbyggnaden, framgår av följande sammanställning:

Budgetår	Inkomster cirka kronor	Inkomster, efter avdrag av kris- tillägg, cirka kronor	Personalantal cirka	Golvyta cirka m ²
1920	39,500	—	6	750
1924/25	46,500	—	8	750
1927/30	81,000	—	12	1,030
1934/35	100,500	—	13	1,070
1939/40	144,300	—	24	1,425
1940/41	167,800	152,500	24	1,425
1941/42	250,800	214,900	32	1,425

Inkomsterna hava för de två senaste budgetåren även angivits med de reducerade belopp, som motsvara vad inkomsterna skulle varit, om taxenivån varit oförändrad utan kristidsförhöjning. Denna höjning har 1940—41 utgjort 10 % och 1941—42 i genomsnitt 16.7 % av grundtaxan. I personalantalet har icke medräknats tillfällig personal, som erfordrats såsom ersättning för till beredskapstjänst inkallade.

Medan golvytan ökat med endast 90 %, har personalantalet och inkomsterna av provningsuppdrag femfaldigats. Under de fyra senaste åren hava inkomsterna ungefär fördubblats. Avdelningen är på grund av denna hastiga utveckling för närvarande synnerligen trångbodd, och det är nödvändigt, att lokalutrymmet avsevärt ökas, om en ytterligare stegrad arbetsvolym skall kunna avverkas. Den nuvarande bristen på utrymme har bl. a. medfört, att den förenämnda travershallen, som behövs för provning av särskilt tunga och skrymmande provföremål, måste till huvudsaklig del utnyttjas för sådana provningar, som icke erfordra en så dyrbar lokal. Antalet sådana provföremål, som erfordra tillgång till travers, är vid olika tidpunkter varierande men har även år efter år ökat, så att anhopningen därav vid många tillfällen bereder stora svårigheter och medför tidsödande omflyttningar, på grund av att lokalen nu måste utnyttjas även för sådana provningar, som lika väl kunde utföras i enklare lokaler. Den lokal i den 1938 uppförda tillbyggnaden, som från början inrättades för provning av avloppsrör av betong, har under de två senaste åren måst användas huvudsakligen till uppagningsrum för insända betongmaterial. Detta har möjliggjorts genom att provningen av avloppsrör under denna tid tillfälligt varit förhållandevis ringa, beroende på att den s. k. allmänna betongrörskontrollen, omfattande ett stort antal fabriker, den 1 juli 1940 tillsvidare nedlades på grund av cementbrist och minskad byggnadsverksamhet. Fabrikantföreningen inom denna industri har för avsikt att så snart förhållandena medgiva uppdraga åt provningsanstalten att återupptaga denna verksamhet, och förhandlingar därom pågå. Betongrörlaboratoriet kommer då återigen att helt behövas för detta ändamål och avses icke att överflyttas till den planerade nybyggnaden.

Att utvecklingen kommer att gå i den riktningen, att alltjämt ökade krav från byggnadsindustriens sida komma att ställas på provningsanstalten, därom synes icke någon tvekan kunna råda. Byggnadsindustriens utveckling från hantverksmässiga metoder till mera industriellt betonade arbetsformer, med därav betingade strävanden till rationalisering och utexperimenterande av nya material och konstruktioner, har pågått allt sedan förra världskriget och visar icke någon tendens att avstanna. Det kan tvärtom förväntas och har redan visat sig, att den allmänna fördyringen under de senaste åren aktualiserat och påskyndat denna utveckling. Man torde böra räkna med,

att någon avmattning i en sådan utvecklingsgång icke heller kommer att ske under åren närmast efter det nu pågående världskrigets avslutande. Utvecklingen medför, att provningsanstaltens arbete ökar dels för utprovande och bedömning av nya material och konstruktioner, dels för provningar i samband med den driftskontroll, som i ökad omfattning erfordras på arbetsplatserna vid tillämpningen av förbättrade arbetsmetoder.

Den tekniska forskningen på byggnadsmaterialområdet i de delar, som icke direkt dikterats av fabrikanternas intresse att på kort sikt söka förbättra eller förbilliga sina produkter, har här i landet bedrivits i alltför ringa omfattning, beroende huvudsakligen på att ekonomiskt stöd icke i erforderlig grad lämnats av statsmakterna eller av byggnadsindustrien. En ändring på denna punkt är nu att vänta, främst som en följd av 1942 års riksdags beslut att anslå 200,000 kronor för innevarande budgetår till byggnadsteknisk forskning. Enligt Kungl. Maj:ts i proposition framlagda förslag har avsetts, att denna forskning i huvudsak skulle bedrivas vid befintliga forskningsinstitutioner, bl. a. vid statens provningsanstalt. Även av denna anledning kan en fortsatt ökning av byggnadstekniska avdelningens arbete förväntas.

Ökningen av sådana provningar, vilka äro ett led i en fortlöpande driftskontroll på byggnadsplatserna, har under de senaste åren varit stor, och detta gäller särskilt betongtekniska provningar. Som belysande exempel härpå kan anföras följande statistik över från byggnadsplatser insända provkuber av betong för tryckhållfasthetsprovning:

Budgetåret 1920	cirka	700	provkuber
» 1924/25	»	800	»
» 1929/30	»	1,300	»
» 1934/35	»	3,900	»
» 1939/40	»	4,400	»
» 1940/41	»	5,800	»
» 1941/42	»	8,900	»

Denna ökning sammanhänger delvis med betongarbetenas ökade andel i den totala byggnadsproduktionen men främst på betongteknikens utveckling och en vidgad förståelse för att man i samband med relativt omfattande provningar och kontroll kan minska cementåtgången och erhålla mera ekonomiska konstruktioner. En omfattande propaganda från bl. a. svenska cementföreningen och under de senaste åren även från statens industrikommission, som bl. a. hållit ett flertal kurser för utbildning av betongkontrollanter, har kraftigt bidragit till att öka förståelsen för vad som kan vinnas med en effektiv betongkontroll. De av statens tekniska ämbetsverk fastställda cement- och betongbestämmelserna hava under de senaste åren varit föremål för revidering, och ändrade bestämmelser komma att utgivas under hösten 1942. Ändringarna innebära bl. a. bestämmelser om vidgad kontroll genom provningar såsom förutsättning för ökade påkänningar i betongkonstruktioner och för reduktion av den minsta cementhalt, som i olika fall tillåtes. Enär de statliga bestämmelserna allmänt tillämpas även för privata byggnadsentreprenader och av kommunala kontrollmyndigheter, kommer den av de ändrade betongbestämmelserna betingade ökningen av betongprovningarna sannolikt att bli betydande. Svenska cementföreningen har även under hand meddelat provningsanstalten, att anstalten bör bereda sig på ökad mängd kontrollprovningar av betong.

Anstaltsstyrelsen framhåller, att på grund av den fortgående ökningen av betongtekniska provningar, som sålunda förutses komma att fortsätta under

normala tider, lokalbehovet måste tillgodoses genom nybyggnad för betongtekniska provningar. Härigenom skulle även beredas behövligt utrymme för övriga grenar av avdelningens verksamhet. Bl. a. kunde travershallen frigöras från sådana arbeten, som icke krävde tillgång till travers, och därigenom möjlighet beredas att utföra provningar av större och skrymmande föremål utan de störningar och förseningar, som nu varit ofrånkomliga, då uppdrag av sådan art hopat sig. Genom överflyttning av cementprovningarna till en blivande nybyggnad kunde även trälaboratoriet beredas ett välbehövligt, något ökat utrymme.

Beträffande platsen för, beskaffenheten av samt kostnaderna för byggnaden och för dess utrustning anför anstaltsstyrelsen följande.

Tomtförhållandena möjliggjorde icke ytterligare tillbyggnad av de byggnader, i vilka byggnadstekniska avdelningen nu inrymdes, varför en ny byggnad vore erforderlig. Lämplig plats härför inom det tomtområde, som provningsanstalten redan nu hade tillstånd att disponera, vore i anslutning till laboratoriebyggnaden för teknisk röntgencentral, som uppfördes år 1940.

Nybyggnaden avsåges skola uppföras i två våningar jämte källarvåning, varvid källarvåningen avsåges för huvudsakligen betonggjutningslaboratorium samt vissa lagringsutrymmen, bottenvåningen huvudsakligen för provberedning och provning av från arbetsplatser insända provkuber, provbalkar och vattentäthetsprovkroppar av betong samt övervåningen för huvudsakligen cementprovningar och kontorslokaler. Byggnaden planerades upptaga ett utrymme av 14×22 m. Nyttigt golvutrymme bleve cirka 730 m².

Preliminära skisser för plandispositionen hade uppgjorts av provningsanstalten såsom byggnadsprogram och underlag för ungefärlig beräkning av byggnadskostnaderna. En sådan beräkning hade utförts av byggnadsstyrelsen, som beräknat kostnaden inklusive fast inredning och erforderliga yttre ledningar och planeringsarbeten på tomten till 260,000 kronor. Vid nuvarande osäkerhet beträffande byggnadskostnaderna vid den avsedda byggnadstiden ansåge anstaltens styrelse välbetänkt, att ett ytterligare belopp av förslagsvis 40,000 kronor ställdes till Kungl. Maj:ts förfogande för att möta eventuell kostnadsstegring, som icke nu kunnat beräknas.

För byggnadens utrustning med inventarier, provningsmaskiner och anordningar, möbler och belysningsarmatur hade beräknats en summa av 80,000 kronor enligt skrivelsen vidfogad detaljberäkning. Av denna summa beräknades 45,000 kronor erfordras under budgetåret 1943/44 och resten under budgetåret 1944/45. Härvid förutsattes att en del av nuvarande utrustning i flygelbyggnaden överflyttades till det nya betonglaboratoriet.

Styrelsen har även erinrat om att, såsom framginge av propositionen 283/1942, provningsanstalten i juli 1941 i samband med utredningen om byggnadsforskning anmält, att inom fem år nya lokaler omfattande en golvyta om minst 1,000 m² erfordrades för byggnadsavdelningen.

Styrelsen har slutligen framhållit, att det genom donation från Skånska cementaktiebolaget inrättade Svenska forskningsinstitutet för cement och betong vid tekniska högskolan i Stockholm icke vore avsett för och icke kom-

me att utöva den provnings- och kontrollverksamhet, för vilken den nu föreslagna byggnaden vid anstalten skulle användas. Enligt nämnda instituts stadgar vore dess uppgift att bedriva och stödja grundläggande materialteknisk forskning rörande cement och betong samt närliggande material. Utgångspunkten för forskningen skulle vara fastställande av dessa materials kemiska och fysikaliska uppbyggnad samt målet ett klarläggande av deras rationella sammansättning och användning.

För närmare kännedom om de i skrivelsen återopade detaljberäkningarna beträffande laboratoriebyggnaden och dess utrustning får jag hänvisa till handlingarna i ärendet.

Över berörda framställning hava byggnadsstyrelsen den 16 september och statens industrikommission den 23 december 1942 avgivit infordrade utlåtanden.

Byggnadsstyrelsen har uttalat, att styrelsen icke hade något i princip att erinra mot att de ärendet bilagda ritningarna lades till grund för utarbetande av ett definitivt förslag till byggnadsföretaget i fråga. Med avseende å de beräknade kostnaderna för laboratoriets uppförande syntes det även styrelsen sannolikt, att merkostnader kunde väntas uppstå på grund av kommande prisstegringar. Enär emellertid storleken av dessa merkostnader icke för det dåvarande kunde med någon som helst säkerhet bedömas, funne styrelsen för sin del det vara lämpligare att den av styrelsen angivna kostnaden, 260,000 kronor, som beräknats med hänsyn till då gällande arbets- och materialpriser, bibehölles vid anslagsäskandet och att framställning senare avlättes rörande eventuellt erforderligt tilläggsanslag för bestridande av uppkommande merkostnader.

Vad beträffar de till 80,000 kronor beräknade kostnaderna för laboratoriets utrustning har byggnadsstyrelsen ansett sig endast kunna uttala sig rörande en delpost å 6,000 kronor för möbler, belysningsarmatur och gardiner, vilken post syntes styrelsen skäligen.

Statens industrikommission, som vitsordar behovet av utvidgade lokaler för anstaltens byggnadstekniska avdelning, förordar, att laboratoriebyggnaden uppföres i tre våningar i stället för, såsom i förslaget förutsatts, i endast två våningar. Kommissionen anför i fråga härom följande.

Rörande behovet av lokalutvidgning har provningsanstalten den 18 juli 1941 meddelat utredningen rörande den tekniskt-vetenskapliga forskningens ordnande, att nya lokaler för den byggnadstekniska avdelningen komme att erfordras senast inom fem år och att dessa lokaler i första utbyggnadsstadiet skulle behöva omfatta en golvyta av minst 1,000 m².

Enligt nu föreliggande förslag skulle uppföras en nybyggnad i två våningar jämte källarvåning med ett nyttigt golvytrymme av sammanlagt 730 m², sålunda väsentligt mindre än det som angavs i juli 1941. Avdelningens huvuddel är nu inrymd i en flygelbyggnad, som jämväl disponeras av den mekaniska avdelningen. För övrigt förfogar den byggnadstekniska avdelningen över en flygelbyggnad av mera provisorisk karaktär. Den nu föreslagna nybyggnaden skulle uppföras i anslutning till den befintliga byggnaden för röntgencentralen. Denna splittring av arbetet på ett flertal från varandra skilda

lokaler torde i längden icke kunna bibehållas. Ett skisserat förslag till byggnad för den byggnadstekniska avdelningen föreligger också, vilket förslag upptager en trevåningsbyggnad, av vilken den nu föreslagna nybyggnaden utgör en del.

Med hänsyn till att det utrymme, för vilket provningsanstaltens styrelse nu äskat medel, inom en icke långt avlägsen framtid torde bli otillräckligt, vill kommissionen ifrågasätta, huruvida ej nybyggnaden på en gång borde uppföras i tre våningar, av vilka dock den översta tillsvidare ej behöfve inredas. Den kostnadsökning, som bleve följden av att byggnaden från början uppfördes till full höjd, torde icke bli särskilt betydande. Å andra sidan skulle en framtida påbyggnad av byggnaden både innebära en fördyring och menligt inverka på det inom anstalten pågående arbetet. Ur materialanskaffningssynpunkt möta ej heller hinder för byggnadens uppförande till full höjd redan nu.

I anledning av vad statens industrikommission sålunda uttalat har *statens provningsanstalt* i infortrat utlåtande den 25 januari 1943 anført, bland annat, att, därest byggnadsanslaget avpassades så, att det medgäve uppförande redan nu av en tredje våning, vilken dock för närvarande icke behöfve inredas, detta för anstalten skulle vara till stor fördel, dels emedan den hinderande störningen i anstaltens arbete vid en senare påbyggnad därigenom skulle undvikas, dels ock därför att den oinredda våningen skulle täcka ett starkt föreliggande behov av utrymme för lagring samt för uppställning och förvar av provningsanordningar m. m.

I häröfver den 29 januari 1943 avgivet utlåtande har *byggnadsstyrelsen* anført, att även styrelsen funne, att det i och för sig skulle ur såväl praktisk som ekonomisk synpunkt vara fördelaktigt om nybyggnaden redan från början uppfördes med ytterligare en våning. Denna våning, som till en början icke skulle inredas och sålunda icke skulle förses med mellanväggar, putsning, golv, ledningar m. m., skulle, därest den nu utfördes i samband med övriga byggnadsarbeten, draga en merkostnad av 35,000 kronor, under det att en påbyggnad, verkställd sedan byggnaden färdigställdts, skulle med nu gällande materialpriser och arbetslöner draga en kostnad av 45,000 kronor.

Byggnadsstyrelsen framhåller vidare, att orsaken till att styrelsen icke för sin del ifrågasatt, att byggnaden vid uppförandet skulle göras större än vad som oundgängligen erfordrades med hänsyn till föreliggande behov, berodde på de allmänna direktiv från statsmakternas sida, som meddelats beträffande planläggningen av den statliga byggnadsverksamheten under den nu pågående krisen. Angelägenheten av att i enlighet med dessa direktiv i möjligaste mån begränsa aktuella byggnadsuppgifter syntes för närvarande vara större än någonsin med hänsyn såväl till kostnaderna som till tillgänglig arbetskraft och materialåtgång.

I detta sammanhang torde jag jämväl få anmäla en av anstaltsstyrelsen gjord hemställan om upplåtelse till ingenjörsvetenskapsakademien och Tekniska Röntgencentralen Aktiebolag av en inom provningsanstaltens område befintlig byggnad för tekniskt laboratorium. Till en början vill jag därvid

erinra om vissa av statsmakterna meddelade beslut rörande denna laboratoriebyggnad.

Ingenjörsvetenskapsakademien hemställde i särskilda skrivelser till Kungl. Maj:t den 30 augusti och den 15 september 1937 om bidrag av statsmedel dels för uppförande å statens provningsanstalts tomt av en byggnad, avsedd för den på akademiens initiativ inrättade tekniska röntgencentralen, dels ock för inredning av byggnaden. Genom beslut den 21 januari 1938 fann Kungl. Maj:t framställningarna för det dåvarande icke föranleda någon Dess vidare åtgärd. Sedermera hemställde akademien i skrivelse till Kungl. Maj:t den 24 januari 1939, att medel måtte ställas till förfogande för uppförande å provningsanstaltens tomt av en laboratoriebyggnad i huvudsaklig överensstämmelse med ehuru något större än den tidigare planlagda byggnaden för röntgencentralen samt att den sålunda föreslagna byggnaden finge efter färdigställandet disponeras av akademien för de ändamål, som vid varje tillfälle syntes akademien i första hand böra komma i fråga, med skyldighet för akademien att så snart ske kunde ställa byggnaden till förfogande för röntgencentral eller för provningsanstalten, ävensom att provningsanstalten eller akademien måtte erhålla anslag för anskaffning av vissa möbler och annan inredning till byggnaden.

Med anledning av sistnämnda hemställan föreslog Kungl. Maj:t i proposition nr 129 till 1939 års lagtima riksdag, att riksdagen måtte för budgetåret 1939/40 anvisa dels till uppförande av byggnad för tekniskt laboratorium under statens allmänna fastighetsfond ett reservationsanslag av 177,000 kronor dels ock till inredning och utrustning av laboratoriet under tionde huvudtiteln ett dylikt anslag av 15,000 kronor. Enligt vad som framgår av propositionen skulle ifrågavarande byggnad uppföras inom provningsanstaltens område och akademien medgivas nyttjanderätt till byggnaden för tiden till och med den 30 juni 1943; därefter skulle, om byggnaden då behövdes för provningsanstaltens verksamhet, anstalten äga taga byggnaden i anspråk för sina uppgifter. Sedan propositionen bifallits av riksdagen (skr. nr 160), meddelade Kungl. Maj:t den 28 april 1939 beslut i anledning därav och förklarade därvid, bland annat, att laboratoriet finge efter dess fullbordande disponeras av akademien till och med den 30 juni 1943 för utförande av tekniskt-vetenskapliga forskningar. Laboratoriet, som färdigställt under hösten 1940, har i huvudsak på så sätt disponerats av akademien, att byggnadens nedre våning upplåtits till tekniska röntgencentralen — sedermera under år 1941 omorganiserad till Tekniska Röntgencentralen Aktiebolag — och dess övre våning till det akademien underställda kolningslaboratoriet. I ett den 30 september 1940 mellan provningsanstalten och akademien träffat avtal hava de båda parternas ömsesidiga förpliktelser i vissa detaljfrågor närmare preciserats. Beträffande röntgencentralens tidigare verksamhet torde jag få hänvisa till nyssnämnda proposition.

I skrivelse den 7 januari 1943 har *styrelsen för statens provningsanstalt* — under erinran att kolningslaboratoriets verksamhet torde komma att inrymmas i den bränsletekniska försöksstation, varom beslut fattades vid 1941 års

riksdag (prop. nr 169; r. skr. nr 231), samt med förmålan att färdigställandet av försöksstationen, vilken tidigare beräknats vara färdig i juni 1943, av olika anledningar torde komma att fördröjas — hemställt att provningsanstaltens ifrågavarande byggnad för tekniskt laboratorium måtte få disponeras till och med den 30 juni 1944 av akademien på hittills gällande villkor samt därefter till och med den 30 juni 1949 av Tekniska Röntgencentralen Aktiebolag. Upplåtelsen till bolaget borde, i likhet med vad för närvarande vore fallet beträffande upplåtelsen till akademien, ske utan ersättning. Till grund för anstaltsstyrelsens hemställan ha legat av akademien i skrivelser den 18 april och den 26 november 1942 till styrelsen gjorda framställningar i ämnet.

Ingenjörsvetenskapsakademien erinrar i sin skrivelse den 18 april 1942, att tekniska röntgencentralen tillkom år 1937 på initiativ av akademien i syfte att inom Sverige möjliggöra tillgång till det för svetsningsteknikens utveckling så viktiga kontrollförfarandet med genomlysning medelst röntgenstrålar. Anskaffningen av den dyrbara apparatutrustningen möjliggjordes, framhåller akademien vidare, genom andelsteckning av ett antal industriella verk jämte statens järnvägar och vattenfallsstyrelsen, vilka alla hade intresse av att ha tillgång till den nya provningsmetoden.

Akademien anför i fortsättningen i huvudsak följande:

Tekniska röntgencentralens rörelse har kontinuerligt ökat i omfång, utvisande att ett allt starkare behov gjort sig gällande av det viktiga kontrollförfarande, som röntgencentralen bedriver. Det har då befunnits ändamålsenligt att giva mera formell stadga åt det gemensamhetsföretag, som statens provningsanstalt och röntgencentralen utgör. I sådant syfte valdes aktiebolagsformen, och 1941 genomfördes denna omorganisation, så att ett antal större järn- och metallverk samt mekaniska verkstäder — däribland de första andelstecknarna — ingått såsom aktieägare. (De nämnda statliga verken medverka under andra former.) Röntgencentralens karaktär och verksamhet har genom denna ombildning icke undergått någon förändring. Verksamheten består liksom tidigare huvudsakligen av röntgenkontroll av svetsade konstruktioner, såsom krigsfartyg, stridsvagnar, marinångpannor, turbinskåp, dammluckor, kokare, gasbehållare etc. på uppdrag av statliga verk och enskilda industriföretag. Dessutom bedriver röntgencentralen i anslutning här till rådgivande verksamhet och teknisk vetenskaplig forskning på hithörande områden. Utdelningen är begränsad (till 4 %) och den vetenskapliga karaktären har tryggats.

Röntgencentralens styrelse, i vilken ingenjörsvetenskapsakademiens förutvarande preses och verkställande direktör, kommerserådet Axel F. Enström, är ordförande, består av 7 ledamöter. Bolagsordningens § 9 innehåller bland annat följande: Till befordrande av bolagets verksamhet samt dess samverkan mellan tekniska och industriella kretsar skall finnas ett röntgencentralens råd. Högst 10 medlemmar av rådet utses vid ordinarie bolagsstämma för tid, som av bolagsstämman beslutes. Ytterligare medlemmar till ett antal av högst 10 utses efter inbjudan av bolagets styrelse och för tid, som av denna bestämmes, av sådana statliga verk och enskilda institutioner och organisationer, som närmast äga intresse av bolagets verksamhet.

Den byggnad inom statens provningsanstalts område som användes av röntgencentralen och kolningslaboratoriet har ställts till ingenjörsvetenskaps-

akademiens förfogande intill den 1 juli 1943. Vid denna tidpunkt kan det förväntas att kolningslaboratoriets verksamhet skall kunna inrymmas i den bränsletekniska försöksstation, till vilken statsmakterna beviljat medel. För röntgencentralens del är lokalfrågan efter samma tid icke ordnad. Då det visat sig att röntgencentralens provningsverksamhet vunnit uppskattning, så att den måste sägas fylla ett kännbart behov, då dess tekniskt-vetenskapliga inriktning ligger akademien om hjärtat och då ett nära samarbete med statens provningsanstalt alltjämt framstår såsom ett önskemål, vill akademien hemställa till styrelsen för statens provningsanstalt att den ville för sin del godkänna och i så fall vidtaga nödiga åtgärder till ernående därav, att den ifrågavarande laboratoriebyggnaden fortsättningsvis efter den 1 juli 1943, exempelvis under 10 år, måtte upplåtas åt Tekniska röntgencentralen, eller eventuellt — om så skulle anses lämpligare — åt ingenjörsvetenskapsakademien, vilken i så fall i sin tur skulle upplåta den åt röntgencentralen. Med hänsyn till verksamhetens starka tillväxt och speciellt för vidare utvecklande av den forskningsverksamhet som ingår i programmet är hela byggnaden erforderlig för röntgencentralens verksamhet.

Ingenjörsvetenskapsakademien har senare i sin skrivelse den 26 november 1942 meddelat, att färdigställandet av den bränsletekniska försöksstationen av olika anledningar fördröjts. Enär akademien sålunda endast med svårighet kunde utrymma den del av provningsanstaltens laboratoriebyggnad, som disponerades av kolningslaboratoriet, hemställde akademien, att provningsanstalten ville medverka till ett sådant beslut av Kungl. Maj:t, att tillståndet för akademien att disponera byggnaden utsträcktes att omfatta tiden till och med den 30 juni 1944.

Styrelsen för statens provningsanstalt, som i sin förenämnda skrivelse den 7 januari 1943 till en början bland annat erinrar om att styrelsen vid remissbehandlingen av ärendet om anslag till byggnad för ett tekniskt laboratorium tillstyrkt, att byggnaden uppfördes och provisoriskt ställdes till ingenjörsvetenskapsakademiens förfogande, under förutsättning bland annat att akademien före den 1 juli 1943 skulle hava avflyttat från byggnaden och att byggnaden vid denna tid skulle stå till provningsanstaltens eller röntgencentralens förfogande, anför härefter i huvudsak följande.

Styrelsen har tidigare förutsett, att ifrågavarande byggnad även tills vidare i fortsättningen kan behöva disponeras av röntgencentralen, och byggnaden har även i stort sett planlagts och konstruerats härför. Under de omkring 2 år, som röntgencentralen haft sina nuvarande lokaler, har dess verksamhet stegrats i så hög grad, att man bör beräkna, att den kommer att behöva hela den nuvarande laboratoriebyggnaden.

För att röntgencentralen skall på ett tekniskt tillfredsställande sätt kunna utöva sin kontrollverksamhet och motsvara berättigade krav på vetenskaplig tillförlitlighet, fordras emellertid, att den utövar en viss grad av studie- och forskningsverksamhet, så som skett under den tid den stått under akademiens förvaltning.

I den nuvarande röntgencentralens bolagsordning står angivet, att bolaget skall hava till ändamål bland annat att utöva teknisk vetenskaplig forskning på hithörande områden och att till befordrande av bolagets verksamhet samt dess samverkan med tekniska och industriella kretsar skall finnas ett tekniskt råd. I brev den 26 november 1942 har vidare bolaget meddelat, att dess styrelse beslutat, att en till röntgencentralen knuten forskningsverksam-

het skulle åvägabringas inom en kostnadsram av årligen 20,000 kronor och att ekonomisk garanti tillsvidare för denna verksamhet lämnats av ett antal namngivna industriföretag.

Provningsanstaltens styrelse förutsätter också, att röntgencentralens kontrollverksamhet även under bolagsformen kommer att vara fullt opartisk.

Under dessa förutsättningar finner styrelsen skäligt, att röntgencentralen måtte under viss tidsperiod, förslagsvis fem år, få disponera hela ifrågavarande laboratoriebyggnad hyresfritt, liksom hittills, och på villkor i övrigt, som provningsanstalten vill uppställa rörande de båda institutionernas samarbete och ömsesidiga förpliktelser.

Ett väsentligt villkor, som provningsanstalten måste uppställa, är, att röntgencentralen och dess personal icke skall utöva med anstalten konkurrerande förvärvsverksamhet på anstaltens arbetsområden, varken direkt eller indirekt genom annat företag eller person.

För en närmare kännedom om den för bolaget gällande ordningen torde jag få hänvisa till handlingarna i ärendet.

Sedan fråga uppstått, huruvida icke byggnaden för tekniskt laboratorium skulle kunna tillgodose den byggnadstekniska avdelningens nu föreliggande lokalbehov, har *överdirektören och chefen för statens provningsanstalt* inkommit med en den 19 februari 1943 dagtecknad promemoria, vari bland annat anföres följande:

Vad beträffar röntgencentralen så har dess verksamhet sedan begynnelsen 1937 i hög grad gått framåt. Sålunda har personalens antal stigit från 4 till 22, röntgenaggregatens antal har ökat från 1 till 8 och de årliga omsättningssiffrorna stigit från cirka 40,000 kronor till 186,000 kronor. Angivna data avse bokföringsåren 1937—1938 resp. 1941—1942. År 1941 igångsattes en filial i Malmö och år 1942 en filial i Göteborg. All granskning av upptagen röntgenfilm, korrespondens, fakturering och annat kontorsarbete samt även verkstads- och reparationsarbete utföres likväl vid huvudkontoret i Stockholm även för filialernas räkning.

Som en given följd av denna utveckling har röntgencentralens nuvarande lokaler visat sig vara i hög grad otillräckliga. Viss verksamhet, bland annat forskningsverksamheten, har delvis fått ligga nere i väntan på ökat utrymme. När kolningslaboratoriet därför utrymmer sina lokaler är röntgencentralen i största behov av hela laboratoriebyggnaden.

Den omskrivna laboratoriebyggnaden har planlagts och konstruerats med speciellt hänsynstagande till röntgencentralens tekniska arbete och behov. Sålunda äro den stora laboratoriehallen med taktravers, ett mindre laboratorium i bottenvåningen samt mörkrummen och deras inredning avpassade för röntgencentralens speciella behov.

Vad beträffar den i statens provningsanstalts hemställen den 28 augusti 1942 begärda nybyggnaden till beredande av ökat lokalutrymme för anstaltens byggnadstekniska avdelning så avses denna att uppföras i omedelbar anslutning till den år 1940 uppförda, av röntgencentralen och kolningslaboratoriet disponerade byggnaden. Nybyggnadsförslaget avser en byggnad av storlek 14 × 22 m i två våningar jämte källarvåning, som även avses utnyttjad till laboratorium. Totala golvytan blir cirka 50 procent större än i den år 1940 uppförda byggnaden. Den föreslagna byggnaden är, vilket kanske icke direkt betonats i styrelsens skrivelse, speciellt konstruerad så, att anstaltens omfattande provningar och driftskontroll av cement- och betongprover från byggnadsplatser ute i landet skola kunna utföras på rationellt sätt till minsta möjliga kostnad.

Provningsanstalten har förutsatt, på skäl som i olika sammanhang angivits, att röntgencentralen även i fortsättningen bör beredas utrymme i den byggnad, som nyligen uppförts och inretts i huvudsak med tanke på dess speciella arbete. Det utrymme, som kolningslaboratoriet lämnar, är disponerat så att det med små ändringar lämpar sig för den utvidgning av röntgencentralens utrymme, varav den är i behov.

Även om såväl kolningslaboratoriet som röntgencentralen skulle förstås att helt utrymma byggnaden, är densamma dels otillräcklig, dels icke konstruerad för fyllande av byggnadstekniska avdelningens nu föreliggande behov för de mekaniska betongprovningarna. Det skulle i så fall erfordras en omfattande ombyggnad jämte tillbyggnad, vilket skulle medföra kostnader, som uppskattningsvis komme att uppgå till cirka två tredjedelar av kostnaden för den föreslagna nybyggnaden. De lokaler, som på så sätt erhöles, skulle likväl icke i likhet med den föreslagna nybyggnaden kunna disponeras på för byggnadstekniska avdelningens arbeten mest ändamålsenliga och arbetsbesparande sätt.

Över anstaltsstyrelsens skrivelse den 7 januari 1943 med därtill hörande handlingar samt nyssnämnda promemoria hava infordrade utlåtanden angivits av *statens industrikommission* och *statens tekniska forskningsråd*, vilka förklarar sig intet hava att erinra mot anstaltsstyrelsens nu förevarande hemställan.

*Departements-
chefen.*

Av den lämnade redogörelsen framgår, att arbetsvolymen vid statens provningsanstalts byggnadstekniska avdelning under de senaste åren befunnit sig i oavlätlig stegring. Det lär även vara att förutse, att avdelningens arbetsbelastning inom en nära framtid kommer att än ytterligare ökas särskilt till följd av en fortgående ökning av antalet betongtekniska provningar men måhända jämväl på grund av den enligt beslut av 1942 års riksdag igångsatta byggnadstekniska forskningen, vilken avses i huvudsak skola bedrivas vid befintliga forskningsinstitutioner, däribland provningsanstalten. Enär utredningen i ärendet likaledes utvisar, att för avdelningen tillgängliga lokaler äro otillräckliga redan med hänsyn till avdelningens nuvarande arbetsvolym, framstår det därför såsom ofrånkomligt, att ökat lokalutrymme beredes avdelningen.

Det kunde därvid ifrågasättas att för ändamålet utnyttja den år 1940 färdigställda laboratoriebyggnad, som i enlighet med vad därutinnan förutsattes i samband med beslutet om byggnadens uppförande till och med den 30 juni 1943 disponeras av ingenjörsvetenskapsakademien, därvid nedre våningen upplåtits till den på akademiens initiativ inrättade tekniska röntgencentralen — sedermera under år 1941 omorganiserad till Tekniska Röntgencentralen Aktiebolag — och övre våningen till det akademien underställda kolningslaboratoriet. Enligt vad i ärendet blivit upplyst är emellertid denna byggnad icke lämpad för ändamålet, i det densamma dels är otillräcklig och dels icke är uppförd med beaktande av de speciella behov som nu föranleda en utökning av provningsanstaltens lokalutrymmen. Av utredningen i ärendet framgår vidare, att byggnaden jämväl efter den 30 juni 1943 behövs för den tekniskt-vetenskapliga forsknings- och provningsverksamhet,

som nu bedrives i densamma. När denna verksamhet synes även framdeles vara förtjänt av det allmännas stöd, förutsätter jag befogenhet för Kungl. Maj:t att, därest riksdagen icke har något att däremot erinra, jämväl för tid efter nyssnämnda dag under de villkor Kungl. Maj:t kan finna lämpligt föreskriva kostnadsfritt upplåta byggnaden för verksamheten ifråga.

Då provningsanstaltens ökade lokalbehov således icke torde böra tillgodoses genom utnyttjande av redan befintlig byggnad, återstår allenast att för ändamålet verkställa nybyggnad. Jag tillstyrker följaktligen, att framställning om anvisande av medel härför nu avlåtes till riksdagen.

Enligt provningsanstaltens av byggnadsstyrelsen tillstyrkta förslag i ämnet anses lokalbehovet kunna tillsvidare tillgodoses genom en nybyggnad i två våningar jämte källarvåning i anslutning till nyssnämnda å anstaltens tomt år 1940 uppförda laboratoriebyggnad. Statens industrikommission har i yttrande över förslaget — under erinran att behov av ytterligare lokalutrymmen för provningsanstaltens byggnadsavdelning sannolikt inom de närmaste åren kommer att göra sig gällande — framhållit lämpligheten av att byggnaden uppföres i ytterligare en våning. På de av byggnadsstyrelsen gentemot en sådan utvidgning av det ursprungliga byggnadsprogrammet anförda skälen förordar jag emellertid, att byggnaden begränsas till vad som i berörda program ansetts oundgängligen erforderligt med hänsyn till nu föreliggande behov.

I enlighet med byggnadsstyrelsens beräkningar torde få avses 260,000 kronor för själva byggnadskostnaderna. Ej heller provningsanstaltens beräkningar av kostnaderna för byggnadens utrustning, tillhoppa 80,000 kronor, föranleda någon erinran från min sida. Av detta belopp torde för budgetåret 1943/44 böra äskas 45,000 kronor.

Under åberopande av vad sålunda anförts hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att

dels till Nybyggnad för ett laboratorium för betongtekniska provningar vid statens provningsanstalt för budgetåret 1943/44 anvisa ett investeringsanslag

av kronor 260,000,

dels ock till Utrustning av byggnad för ett laboratorium för betongtekniska provningar under tionde huvudtiteln för budgetåret 1943/44 anvisa ett reservationsan-

slag av kronor 45,000.

Till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan lämnar Hans Maj:t Konungen bifall samt förordnar, att proposition i ämnet av den lydelse, bilaga till detta protokoll utvisar, skall avlåtas till riksdagen.

Ur protokollet:

Sven Forssberg.